

АНАЛІЗ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація. У статті представлено основні галузеві підходи до класифікації цінностей сфери освіти. Спроектовано систему філософських уявлень про цінності, їх зміст та класифікацію на площину освітніх пошуків. Охарактеризовано різні підходи до класифікації цінностей на: предметні і суб'єктні; внутрішні і зовнішні; домінантні, варіативні та девіантні; абсолютні (вічні) та ситуативні; духовні, моральні, релігійні, естетичні, матеріальні; особистісні, групові та загальнолюдські. Розкрито сутність і зміст особистісних, групових та загальнолюдських цінностей з урахуванням специфіки діяльності інноваційних навчальних закладів; подано освітні характеристики означених груп цінностей. Сформульовано висновок про доцільність класифікації цінностей інноваційного навчального закладу як загальноосвітніх та конкретно-педагогічних (цінностей-цілей і цінностей-засобів). Відзначено особливу роль і місце в навчально-виховному процесі інноваційного навчального закладу базових цінностей особистості й закладу загалом як освітньої інституції.

Ключові слова: цінності, сфера освіти, інноваційний навчальний заклад.

Актуальність проблеми дослідження. Реформування сучасної вітчизняної системи освіти потребує значно більшої уваги до аксіологічної сфери – як окремої особистості, так і соціального інституту освіти загалом. Серед соціальних інститутів, на нашу думку, особливо аксіологічно місткими є інститути культури й освіти, а в сфері освіти – помітне місце належить інноваційним закладам освіти, до яких відносяться авторські школи, альтернативні школи, експериментальні навчальні заклади.

До проблеми цінностей сфери освіти зверталися і звертаються у своїх наукових працях І. Бех, П. Ігнатенко, Ф. Клакхон, Н. Ресчер, М. Рокич, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін. Педагогічні інновації як об'єкт наукового пізнання висвітлено у роботах В. Беспалька, Л. Буркової, Л. Ващенко, А. Пригожина, Т. Трушнікової, А. Хуторського, О. Шапран та ін.

Сфера освіти продукує і зберігає комплекс цінностей, які формуються, розвиваються, або ж занепадають залежно від ефективності діяльності навчального закладу та аксіологічних характеристик суб'єктів освітнього процесу – педагогів, учнів, управлінців, суб'єктів позашкільного середовища.

Мета статті полягає у визначенні провідних цінностей сучасної сфери освіти, зокрема, інноваційних навчальних закладів.

З метою характеристики системи цінностей сучасної сфери освіти, зокрема в інноваційних навчальних закладах визначимо сукупність цінностей, які представляють означену сферу і являють собою системне утворення.

Звертаючись до *класифікації цінностей*, зазначимо, що в науці означених класифікацій виявлено досить багато, що пояснюється багатофакторністю самого поняття цінностей та численними критеріями, використаними для здійснення класифікації цінностей. Так, у філософії прийнято класифікувати цінності за критерієм предметності; таким чином виділяються *предметні і суб'єктні цінності*. До предметних цінностей традиційно відносять явища реального світу, які мають значення для людини, наприклад, природні об'єкти, явища і процеси, а також суб'єктні – установки, оцінки, імперативи, заборони – окреслені у формі нормативних уявлень особи, соціальної групи, прошарку, суспільства загалом.

Інша класифікація цінностей відбувається на основі того, наскільки вони визнаються\не визнаються суб'єктом; так відбувається поділ на *внутрішні і зовнішні цінності*. Так, базовими внутрішніми цінностями особистості традиційно вважають особистісне зростання, любов і прив'язаність, здоров'я,

служіння суспільству тощо [1, с.81]. До зовнішніх цінностей особистості відносяться матеріальний добробут, рівень популярності особистості, її зовнішня привабливість.

Цікаву, на нашу думку, класифікацію цінностей запропонувала Ф. Клакхон, поділивши їх на *домінантні, варіативні та девіантні*, й обравши критерієм класифікації вплив цінностей на соціалізацію особистості [2]. До першої групи цінностей науковець віднесла ті, яких дотримується соціальна еліта, тому їх прийняття людиною викликає соціальне схвалення й заохочення. Варіативні цінності не викликають особливого схвалення, але їх наявність і прихильність до них сприймається в суспільстві як неминуче явище. Натомість девіантні цінності забороняються і їх прийняття загрожує покаранням.

За критерієм значущості для основ життєдіяльності людини, для суті її потреб виділяють *абсолютні (вічні) та ситуативні цінності*. Залежно від сфери реалізації цінностей їх традиційно поділяють на *духовні, моральні, релігійні, естетичні, матеріальні тощо*. Так, моральні цінності репрезентують вирішення діалектичної суперечності між добром і злом, щастям і справедливістю, любов'ю і ненавистю та ін. Якщо критерієм виступає належність певної цінності до соціального інституту, то можна стверджувати про класифікацію на соціальні, політичні, матеріальні, духовні цінності. Залежно від сфери розповсюдження та значущості цінності можуть поділятися на *особистісні, групові та загальнолюдські*. Зазначимо, що такий підхід до класифікації цінностей є не зовсім прийнятним у межах нашого дослідження, оскільки розглядає цінності в соціально-інституційному, а не суто освітньому аспекті. Водночас зауважимо, що будь-яка освітня система ґрунтується на загальнолюдських, групових та особистісних цінностях.

Загальнолюдські цінності – це система аксіологічних максим, зміст яких не пов'язаний безпосередньо з конкретною соціальною групою чи конкретним історичним періодом у житті суспільства і людини [3]. До загальнолюдських цінностей традиційно відносять релігійні заповіді, які

нормують поведінку людини в соціумі (наприклад, «золоте правило моральності» – не роби іншим того, чого не хочеш, щоб зробили тобі) [4, с.25]. Науковці відзначають принципову відмінність між загальнолюдськими цінностями і цінностями людства (водою, повітрям, флорою, фауною, корисними копалинами та ін.).

Загалом група загальнолюдських цінностей (як і інші групи цінностей) має досить неосяжний і розмитий характер і залежить від галузі науки, яка їх описує (наприклад, філософія, культурологія, етика, теологія, педагогіка та ін.), а також від суб'єктивної позиції науковця, його власної особистісної системи цінностей. Тому ми виходимо з необхідності виявити деяку усереднену сукупність загальнолюдських цінностей, притаманних, зокрема, і сфері освіти, з метою більш детальної освітньої характеристики означених цінностей. Так, близькою до нашої позиції вважаємо пропозицію В. Єфимова, В. Таланова [5] та інших науковців віднести до групи загальнолюдських цінностей життя як абсолютну цінність, творчість, прекрасне (красу), справедливість, щастя, добро, обов'язок, відповідальність, честь, віру, свободу, рівність тощо.

Групові цінності, як свідчить наукова література (І. Бех, М. Бобньова, Ю. Вебер, О. Кір'якова) – це соціокультурні значення певних явищ групової життєдіяльності, виражені у формі нормативних уявлень як орієнтири групової поведінки [6; 7].

Особливу соціальну групу в системі освіти представляють педагоги, які повинні мати сформовану систему групових *педагогічних* цінностей. Педагогічні цінності характеризуються як норми, які регламентують педагогічну діяльність і виступають аксіологічним фоном взаємовідносин між суспільними уявленнями про систему освіти та діяльністю педагогічної спільноти. До цієї групи цінностей належать ідеї, концепції, норми, які визначають специфіку функціонування освітніх інституцій у суспільстві [8]. На нашу думку, групові цінності суттєво впливають на діяльність

інноваційного навчального закладу, оскільки визначають його місію, концепцію, організаційну структуру, ресурси та ін.

Особистісні цінності – це загальний комплекс цінностей, притаманних окремій людині. Рівень сформованості особистісних цінностей та їх відповідність суспільним очікуванням завжди служили індикатором оцінки рівня суспільної зрілості особистості. Розвиток особистісних цінностей залежить від інтеріоризаційних можливостей особистості учня, які, в свою чергу, пов'язані зі здатністю особистості виокремлювати з оточуючих явищ і процесів дійсності ті, що представляють певний інтерес і мають ціннісний характер. Означені явища, процеси і факти поступово набувають власної структурованості залежно від умов життєдіяльності, цільових орієнтирів, які ставить перед собою учень, оцінки можливості реалізувати означені цілі і т.п. З іншого боку, внутрішня ієрархія цінностей особистості також впливає на цілемотиваційну складову процесу становлення й розвитку особистісних якостей та здатностей учня, тому важливою є внутрішня підпорядкованість особистісних цінностей, їх значущість одна стосовно іншої і т.д.

На процес формування особистісних цінностей дитини безпосередньо впливає навколишнє середовище, яке нині характеризується стихійністю аксіологічного впливу на особистість. Передбачити роль і місце найбільш значущих факторів, які формують ціннісну сферу сучасного учня, а тим більше вплинути на цей процес традиційними методами виховання стає дедалі складніше. Можна стверджувати, що реально функціонуюча в українському суспільстві система цінностей не може слугувати нині аксіологічним еталоном, а закріплені в педагогічній теорії і практиці ціннісні засади навчально-виховного процесу часто вступають у суперечність з реальним соціокультурним середовищем, в якому відбувається соціалізація особистості учня.

Можна погодитися з думкою Г. Будінайте та Т. Корнілової, що «особистісними цінностями стають ті смисли, по відношенню до яких суб'єкт самовизначився» [9, с. 101]. У контексті проблеми нашого

дослідження, це визначає суттєві переваги суб'єкт-суб'єктної парадигми освітнього процесу, яка надає учневі більшої свободи у формуванні власного світу особистісних цінностей, але й більшої відповідальності за результати ціннісного розвитку. Найбільш значущими у діяльності інноваційних навчальних закладів визнаємо пріоритетні напрями діяльності, які мають аксіологічний характер та визначають мету діяльності, завдання, форми й методи забезпечення реалізації завдань діяльності закладу.

Виходячи з представленої вище класифікації цінностей, здійснено спробу виділити в їх сутності і змісті освітній компонент, як це подано в таблиці 1.

Особливе місце в групі особистісних цінностей займають *цінності особистості як суб'єкта освітнього процесу*. До зазначених цінностей, які визначаються як педагогічні, науковці (О. Веряєв, Е. Гусинський, М. Кісіль, Ю. Турчанінова, І. Шалаєв та ін.) відносять:

1) цінності-цілі – представляють творчий характер освітньої діяльності учнів і педагогів, соціальну значущість педагогічної діяльності; цінності саморозвитку учнів і вчителів; означена група цінностей детермінує вибір педагогом цілей своєї професійної діяльності, а учнями – вибір пріоритетів у процесі набуття знань, умінь та навичок;

2) цінності-засоби – відображають педагогічну діяльність; комунікативну сферу освітнього закладу і дії, спрямовані на відображення суб'єктної сутності педагогів і учнів;

3) цінності-відносини, тобто цінності взаємин між суб'єктами освітнього процесу – толерантність, справедливість, гуманізм, емпатія, конформізм тощо; для педагогів цінності-відносини пов'язані з їх ставленням до педагогічної діяльності, рівнем задоволеності професійних потреб; у структурі цінностей-відносин важливе місце займають і самовідносини, тобто ставлення особистості до себе, а також самосприйняття та самооцінка власних особистісних і професійних якостей;

4) цінності-якості – учнів і педагогів, – тобто творчість, активність, прагматизм, конструктивізм, гуманізм, повага до інших суб'єктів освіти, партнерство та ін.;

5) цінності-знання – система уявлень учнів і вчителів про цілі, засоби, відносини і якості, які забезпечують ефективність процесу соціалізації особистості у сфері освіти, з одного боку, та ефективність педагогічного процесу – з іншого.

Таблиця 1.

Освітні характеристики основних груп цінностей

Група цінностей	Провідні цінності в групі	Провідні освітні характеристики
Загальнолюдські цінності	Життя, гуманізм, творчість, свобода, воля, відповідальність, істина, моральність, добро, віра та ін.	Комплекс загальнолюдських цінностей формується в системі освіти за допомогою як традиційних (народно-педагогічних та класичних педагогічних), так і інноваційних технологій освітнього процесу; в цьому задіяні як процес навчання, такі процес виховання особистості – в тісному взаємозв'язку загальноосвітнього навчального закладу, сім'ї, шкільного та позашкільного середовища
Групові цінності	Міжкультурні, національні, статеві, вікові, громадянські цінності	У процесі засвоєння шкільного змісту освіти учень має сформувати стійкі основи міжкультурної толерантності; формування громадянських цінностей є одним з пріоритетних завдань сучасної школи як потужного соціального інституту в державі
Особистісні цінності	Здоров'я, життя, любов, справедливість, сім'я, прагнення до успіху, прагматизм, конструктивізм	Система освіти покликана забезпечити учневі належний стан здоров'я та життя за допомогою здоров'язберігаючих технологій; справедливість належить до основоположних принципів взаємин в середовищі навчального закладу; сім'я є цінністю не лише для самого учня, але й для всієї системи освіти; прагнення до успіху забезпечується відповідними соціалізаційними механізмами, притаманними освітній системі ЗНЗ, які пов'язані з формуванням прагматизму й конструктивізму у поведінці учня

До цієї групи відносяться також знання про аксіологічні можливості освітньої сфери та когнітивний характер процесу формування цінностей. Зауважимо, що цінності-знання притаманні, насамперед, класифікації педагогічних цінностей; натомість інші класифікації, представлені вище, такої групи цінностей не включають.

Зазначимо, що часто в наукових дослідженнях цінності-відносини, цінності-знання, цінності-якості відносять до однієї групи – цінностей-засобів. Ми також будемо дотримуватися такої точки зору, оскільки вважаємо, що якості, відносини і знання є засобами поступального розвитку аксіологічної сфери особистості, групи, інституції, соціуму.

Виходячи з предмета нашого дослідження, вважаємо доцільним прийняти наведену вище класифікацію педагогічних цінностей, як таку, що відповідає специфіці інноваційного навчального закладу, орієнтованого на потреби учня як центрального суб'єкта освітнього процесу, з одного боку, і віддзеркалює специфіку педагогічного процесу в інноваційному навчальному закладі – з іншого. Водночас, ураховуючи середовищні характеристики функціонування сучасного інноваційного навчального закладу, можемо дійти висновку, що одними педагогічними цінностями аксіологічна сфера освіти не вичерпується. Тому, співвіднівши різноманітні класифікації цінностей, представлені вище, ми приймаємо як базову сукупність цінностей інноваційного навчального закладу такі:

1) *загальноосвітні* цінності з виокремленням у них компонента загальнолюдських цінностей та цінностей соціального інституту освіти;

2) *конкретно-педагогічні* цінності, які поєднані в дві групи:
а) цінності – цілі діяльності інноваційного навчального закладу, характеристика яких представлена вище; б) цінності – засоби діяльності інноваційного навчального закладу, до яких відносимо цінності-відносини, цінності-якості і цінності-знання.

Висновок. Таким чином, нами обґрунтовано дві групи цінностей, які є значущими для освітньої сфери інноваційного навчального закладу –

загальноосвітні та конкретно-педагогічні (цінності-цілі та цінності-засоби). Відзначено особливу роль і місце в навчально-виховному процесі інноваційного навчального закладу базових цінностей особистості й закладу загалом як освітньої інституції, як-от: толерантність, емпатія, справедливість, конструктивізм, партнерство, прагматизм, активність. Означені цінності будуть покладені в основу експериментальної роботи з розробки моделі формування цінностей освітнього процесу інноваційного навчального закладу та провідних факторів, які визначають аксіологічну сферу інноваційного навчального закладу, що й складає перспективу подальших досліджень.

Список використаної літератури:

1. Мотков О. И. Методика изучения внешних и внутренних ценностей личности / О. И. Мотков // Журнал психологического общества им. Л. С. Выготского. – 2009. – №1. – С.81-92.
2. Kluckhohn F. R. Variations in Value Orientations / Kluckhohn F. R., Strodtbeck Fred L. – Evanston, IL: Row, Peterson. – Russo, Kurt W., 2000.
3. Скородумова Т.В. Европейская цивилизация и общечеловеческие ценности / Т. В. Скородумова // Кантовские чтения в КРСУ :Материалы выступлений / Под общ.ред. И.И. Ивановой. – Бишкек, 2004. – С.183-187.
4. Апресян Р. Золотое правило / Р. Апресян // Этика : новые старые проблемы. К шестидесятилетию Абдусалама Абдулкеримовича Гусейнова / Отв. ред. Р. Г. Апресян. – М.: Гардарики, 1999. – С.25.
5. Ефимов В. О понятии «общечеловеческие ценности» / В.Ефимов, В. Таланов // Здравый смысл. – 2008. – №4 (49). – С.12-16.
6. Weber J. Managerial Value Orientation. A Typology and Assessment // International Journal of Value Based Management. – 1990. – Vol.3(2). – Pp.37 – 54.
7. Бобнева М. И. Ценностные приоритеты личности у группы / М. И. Бобнева. – М. : Прогресс, 1995. – 144 с.

8. Зинченко В. П. О целях и ценностях образования / В. П. Зинченко [Электронный ресурс]. – режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/1999/0330-04.htm>
9. Будинайте Г. Л. Личностные ценности и личностные предпочтения субъекта / Г. Л. Будинайте, Т. В. Корнилова // Вопросы психологии. – 1993. – Т.14. – №5. – С. 99-105.

Spusok vukorustanoji literatyr:

1. Motkov O. I. Metodyka izuchenia vneshnih i vnutrennih zennostej lichnosti / O. I. Motkov // Zhurnal psychologicheskogo obshestva im. L. S. Vygotskogo. – 2009. – №1. – S.81-92.
2. Kluckhohn F. R. Variationsin Value Orientations / Kluckhohn F. R., StrodtbeckFred L. –Evanston, IL: Row, Peterson. – Russo, Kurt W., 2000.
3. Starodumova T.V. Evropejskaja zyvilizaciia i obshechelovecheskie zennosti / T. V. Starodumova // Kantovskie chtenia v KRSU : Materialy vystuplenij / Pod obsh. red. I. I. Ivanovoj. – Bishkek, 2004. – S.183-187.
4. Apresjan P. Zolotoe pravilo / P. Apresjan // Etika; novye starye problem / Otv. red. P. G. Apresjan. – M.: Gardariki, 1999. – S.25.
5. Efimov V. O ponjatii “obshechelovecheskie zennosti” / V. Efimov, V. Talan // Zdravyy smysl. – 2008. – №4 (49). – S.12-16.
6. Weber J. Managerial Value Orientation. A Typology and Assessment // International Journal of Value Based Management. – 1990. – Vol.3(2). – P.37 – 54.
7. Bobneva M. I. Zennostnye priority lichnosti u gruppy / M. I. Bobneva. – M. : Progress, 1995. – 144 s.
8. Zinchenko V. P. O zeljah i zennostjah obrazovania / V. P. Zinchenko [Elektronnyj resurs]. – rezhym dostupa : <http://www.eidos.ru/journal/1999/0330-04.htm>
9. Budinajte G. L. Lichnostnye zennosti i lichnostnye predpochtenia subjekta / G. L. Budinajte, T. V. Kornilova // Voprosy psihologii. – 1993. – Т.14. – №5. – S. 99-105.

Аннотация. В статье представлены основные отраслевые подходы к классификации ценностей сферы образования. Спроектирована система философских представлений о ценностях, их содержании и классификации на плоскость педагогических поисков. Подана характеристика и анализ различных подходов к классификации ценностей на: предметные и субъектные; внутренние и внешние; доминантные, вариативные и девиантные; абсолютные (вечные) и ситуативные; духовные, моральные, религиозные, эстетические, материальные; личностные, групповые и общечеловеческие. Раскрыта сущность и содержание личностных, групповых и общечеловеческих ценностей с учетом специфики деятельности инновационных учебных учреждений; поданы образовательные характеристики представленных групп ценностей. Сформулирован вывод о целесообразности классификации ценностей инновационного учебного учреждения как общеобразовательных и конкретно-педагогических (ценностей-целей и ценностей-средств). Отмечена особая роль и место в учебно-воспитательном процессе инновационного учебного учреждения базовых ценностей личности и учреждения как образовательной институции.

Ключевые слова: ценности, сфера образования, инновационное учебное учреждение.

Abstract. The article presents the main branch approach to the classification of values education. It was designed system of philosophical ideas about the values of their content and classification of the plane of pedagogical research. The characterization and analysis of the different approaches to the classification of values are presented here on: substantive and subjective, internal and external, dominant, divergent and deviant, the absolute (timeless) and situational, spiritual, moral, religious, aesthetic, physical, personal, group and universal.

The article reveals the essence and the content of personal, group, and universal values , taking into account the specifics of innovative educational institutions; educational characteristics represented groups of values are given. Conclusions on the feasibility of the classification of values as an innovative educational institution of general and specific teaching (values , goals and values , resources) are formulated here. It is marked the peculiarity of the place and role in the educational process of the establishment of innovative basic values of the person and the institution as an educational institution.

Keywords: *values, education sector, innovative educational institution.*